

KARAMAN MÜZESİ'NDE BULUNAN BİR GRUP MÜHÜR BASKISI

Ertekin M. DOKSANALTI
Suhal SAĞLAN

Anahtar Kelimeler: • Mühür Baskısı • Doliche • Dülük • Zeus Dolichenus • Deksiosis

Keywords: Seal Impression • Doliche • Dülük • Zeus Dolichenus • Dexiosis

Özet:

Uygarlığın ve devlet geleneğinin temel unsurlarından biri de ticari ve resmi belgelerin arşivlenmesidir. Arşivleme ile ilgili en önemli veriler günümüze ulaşan mühürler ya da mühür baskılarıdır.

1983 yılında, Adıyaman civarında bulunduğu söylenen 48 adet mühür baskısı, satın alma yoluyla Karaman Müzesi Koleksiyonuna kazandırılmıştır. Makalemizde, resmi ve özel mühür baskılarından oluşan bu grubun karakteristik özellikleri ve ikonografileri incelenecektir. Ayrıca yayınlanmış ya da yayınlanmayı bekleyen ve aynı bölgeden geldikleri ifade edilen diğer mühür baskılarıyla olan benzerlikleri de belirlenmeye çalışılarak, bu bölgedeki bilinen arşiv buluntuları ile karşılaştırmalar yapıp, Karaman Müzesi Mühür baskılarının ait oldukları arşiv tespit edilmeye çalışılacaktır.

Abstract: A Group of seal impressions from Karaman Museum

One of the basic elements of the civilization and the government traditions is to record the commercial and official documents. The most important data's of the archives are the seal and seal impressions which have managed to come to today.

In 1983, 48 seal impressions estimated that have been founded excavated in the region of Adıyaman have been gained for the Karaman Museum Collection by purchasing. In the article in question, the characteristic features and iconography of this group which was consist of official and private seal impressions will be examined. In addition, the similarities of these seal impressions with the other seal impressions coming from the same region which were either published or waiting for to be published will be defined and the comparison will be made with the other findings of the archives and the archive belong to the Karaman Museum seal impressions will be clarified.

Uygarlığın ve devlet geleneğinin temel unsurlarından biri de ticari ve resmi belgelerin arşivlenmesidir. İnsanlığın yerleşik hayata geçip, ticaret faaliyetlerinin ve aidiyetlik duygusunun gelişmesi ile evrakların ve malların mühürlemesi geleneği de başlamıştır. Bu durum aynı zamanda arşivlerin de oluşmasına neden olmuştur. Arşivleme ile ilgili en önemli veriler günümüze ulaşan mühürler ya da mühür baskılarıdır.

Özellikle Hellenistik Dönem arşivlerinde, resmi ve özel belgeler özenle korunmuştur. Bürokratik yapısı oldukça gelişkin olan bu dönemde ve devam eden süreçte devlet kontrolü altında, daha geniş resmi arşivler oluşturulmuştur¹. Roma Dönemi'nde, resmi arşivlerin yanı sıra, özel arşivler de günlük ve ticari yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Mühür baskılarının ortaya çıkartıldığı bazı önemli merkezlerde, resmi arşiv binalarının yanında, özel konutlarda da mühür baskılarının bulunması bu durumun en önemli işaretidir². Güvenli oldukları için bazı önemli belgelerin tapınaklarda da korunduğu, başka bir deyişle tapınak arşivlerinin de varlığı bilinmektedir³.

Haritada bugüne kadar bulunmuş olan Hellenistik ve Roma Dönemi arşiv-

lerinin yer aldığı kentler gösterilmiştir (Harita 1). Kentleri işaret eden rakamlar, mühür baskısı bulunan merkezleri göstermekle birlikte, sayıca en fazla mühür baskısı bulunan kentten daha az örnekle temsil edilen kentlere doğru sıralanmıştır. Haritada arşivlerin coğrafi dağılımlarının eşit olmadığı açıkça görülmektedir. Antik Çağ'da, ticaretin, haberleşmenin, bir devlet düzeninin olduğu her yerde bu mühür baskılarının kullanılmış olduğu göz önünde bulundurulursa, bu dengesiz durum iki şekilde açıklanabilir; bulunan arşivler ya henüz yayınlanmadı ya da henüz keşfedilmedi.

Karaman Müzesi'ndeki Mühür Baskıları⁴

1983 yılında, Adıyaman civarında bulunduğu söylenen 48 adet mühür baskısı, satın alma yoluyla Karaman Müzesi Koleksiyonu'na kazandırılmıştır. Makalemizde, resmi ve özel mühür baskılarından oluşan bu grubun karakteristik özellikleri ve ikonografileri incelenecektir. Ayrıca yayınlanmış ya da yayınlanmayı bekleyen ve aynı bölgeden geldikleri ifade edilen diğer mühür baskılarıyla olan benzerlikleri de belirlenmeye çalışılarak, bu bölgedeki bilinen arşiv buluntuları ile karşılaştırmalar

¹ Plantzos 1999, 22.

² Zeugma, Dionysos ve Poseidon evi: Önal 2006, 50; Nea Paphos, Dionysos evi: Nicolaou 1971; Delos: Boussac 1982; Karanis, Milne 1906; Tigris Seleukeia'sı: McDowell 1935, Invernizzi 1968.

³ Orchoi: Rostovtzeff 1932.

⁴ Karaman Arkeoloji Müzesi'nde yer alan arkeolojik eserler katalogu, yayın çalışması olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile tarafımızdan hazırlanmaktadır. Bu çalışma sırasında bize büyük bir sabırla yardımcı olan Karaman Müze Müdürü Sayın Nurettin Özkan ve müze personeline en içten teşekkürlerimizi sunarız.

yapılıp, Karaman Müzesi mühür baskılarının ait oldukları arşiv tespit edilme-ye çalışılacaktır.

Son yıllarda yoğun şekilde, Adıyaman çevresinde yer alan bazı antik yerleşimlerde, arşivler ya da arşivlere ait mühür baskıları bulunmuştur. Bunlar arasında genellikle şehrin koruyucu tanrısı ya da imparator,-yönetici portreleri veya sembollerinin bazen yazıtlarla da birlikte yer aldığı resmi mühür baskıları sıklıkla görülmektedir. Resmi mühür baskıları yanında, boyut olarak daha küçük ve daha gösterişsiz, ancak kendine özgü nitelikler gösteren özel mühür baskıları da bu arşivlerden gelen malzeme arasındadır.

Bölgede şimdiye kadar tespit edilmiş en zengin arşiv, 100 binin üzerindeki mühür baskısıyla, Zeugma antik kentinin arşividir⁵. Zeugma'nın 50 km. batısında yer alan Doliche antik kentinin arşivi büyük ölçüde kaçakçılar tarafından yağmalanmıştır. Yurt içi ve dışında pazarlanan Doliche mühür baskılarının müze ve özel koleksiyonlarda yer alan bir kısmı, çeşitli araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır⁶. Doliche mühür baskılarından 750 tanesi satın alma yoluyla Gaziantep Müzesi'ne kazandırılmış, ancak henüz yayınlanmamıştır.

Bölgede arşiv veren bir diğer merkez, Nikopolis antik kentidir⁷.

M.S. 253 ve 256 yıllarındaki I. Şapur yönetimindeki Sasani istilası, Ovalık Kilikya ve Kommagene'yi de kapsayan Kuzey Suriye şehirlerinin yağmalanarak, yakılıp yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Bölgede özellikle Nikopolis, Kyrrhos, Doliche, Zeugma ve Samosata kentleri ve çevresi bu yıkıma sahne olmuştur. Bu nedenle yukarıda zikredilen tarihler, söz konusu kentlerin arşivleri ve mühür baskılarının ait olduğu son yıllar için *terminus post quem*'dir. Aynı şekilde, bu bölgeden geldiği ifade edilen ve stilistik özellikleri ile kesinlikle Kommagene bölgesine bağlanan Karaman Müzesi koleksiyonundaki mühür baskıları için de bu tarih *terminus post quem* niteliği taşımaktadır. Olasılıkla bu istila sebebiyle yangın geçirmiş olan tabakada bulunmuş olduklarından, mühür baskıları, yanma neticesinde açık kahverengiden kiremit kırmızısı, hatta bazı örneklerde gri-siyah rengini almıştır.

Mühür baskılarının tümü, yaklaşık yassı formludur ve ön yüzlerinde figür baskı yer almaktadır. Baskıların tümü pozitif olup, kabartma biçimindedir. Baskılar, oval ya da dairesel biçimde olup, düz veya konkavdır. Bir örnek dışında üzerlerinde yazıt yoktur. Baskıların arka yüzlerinde ise bağlandıkları nesneye bağlı olarak papirüs, parşömen veya deri izleri mevcuttur. Killeri oldukça ince elenmiş ve yüksek kalitelidir. Belgenin bağlanmasında kullanılan ipin

⁵ Önal 2006. Bölgedeki bilinen en zengin arşiv olan Zeugma antik kenti arşivinin bir kısmı M. Önal tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.

⁶ Ronzevalle 1940; Maaskant-Kleibrink 1971; Klose 1984; Seyrig 1985; Weiss 1992; Weiss 2000; Konuk – Arslan 2000.

⁷ Robert 1955; Klose 1984; Seyrig 1985.

mühürde kalan izi tüm örnekler üzerinde açıkça görülmektedir. Mühür baskıları üzerinde, kil henüz ıslakken, kil çamurunun papirüs lifine veya ipe yatırılıp ikiye katlanması esnasında oluşan parmak izleri görülür.

Söz konusu 48 mühür baskısı, resmi ve özel mühür baskıları olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir. Bu ana başlıklar altında, üzerlerinde yer alan figürlere göre alt başlıklara ayrılmıştır. Bunların içerisinde, ele alacağımız ilk grup, resmi mühür baskılarıdır.

I. Resmi Mühür Baskıları (no: 1-17)

Koleksiyonumuz içerisinde yer alan resmi mühür baskıları, metal yüzüklerle yapılmıştır. Bunların mühür baskı alanı ve boyutu açısından diğer örneklerle nazaran daha büyük ölçülerde olduğu açıkça görülmektedir. Bilindiği üzere resmi mühürler ile özel mühürleri birbirinden ayıran en önemli unsurlardan biri, resmi mühürlerin daha büyük ölçüde olmasıdır⁹. Bu mühürler, kentin resmi makamlarının ya da bir tapınak-rahip sınıfının resmi mühürleri olmalıdırlar.

A. Mitolojik Karakterler (no: 1-9)

Tykhe (no 1-4): Sağa dönük, bacaklarını çapraz yapmış vaziyette, kayalık bir tahta oturan ve dizinden aşağı sarkan sağ elinde buğday başağı demeti tu-

tan, giysili bir kadın figürü görülmektedir.

1- Müze Envanter No. 2475; düz oval baskılı; 16x14 mm; kil rengi 5YR 5/4; arka yüz deri veya parşömen izli.

2- Müze Envanter No. 2524; düz oval baskılı; 17x15 mm; kil rengi 2.5YR 5/4; arka yüz papirüs izli; üst kısmı ve sağ tarafı kırık ve eksik.

3- Müze Envanter No. 2569; düz oval baskılı; 16x19 mm; kil rengi 5YR 5/4; arka yüz deri veya parşömen izli; üst kısmı kırık.

4- Müze Envanter No. 2528; düz oval baskılı; 19x14 mm; kil rengi 5YR 5/4; arka yüz papirüs izli.

Yüksek, kayalık bir tahta oturan kadın figüründe Eutychedes'in Antiokhia kenti için yaptığı Tykhe figürü kolaylıkla tanınmaktadır. Karaman Müzesi resmi mühür baskıları arasında en fazla sayıda temsil edilen figürlerden biri, Eutychedes tipi Tykhe'nin gösterildiği mühür baskılarıdır.

Pausanias (Paus. P.H. 6.2.7), Lysippos'un öğrencilerinden biri olan Sikyon'lu Eutychedes'in Antiokhia kenti için bir Tykhe yontusu yaptığını bildirir. Bizanslı kronikçi Malalas (Malalas Kron. 8.201), Antiochia'nın I. Seleukos Nikator tarafından M.Ö. 300'de Silpios Dağı eteklerinde kuruluşunun hemen ardından bir Tykhe heykeli dikildiğinden ve figürün ayakları altındakinin Orontes olduğundan, Hıristiyanlık eğilimli de olsa bazı pasajlarında bahse-

⁹ Seyrig 1985, 419; Plantzos 1999, 20- 21; Weiss 2000, 103.

der¹⁰. Sikkelere ek olarak, kandiller ve gemler üzerindeki ana tipi tekrarlanan, bacaklarını çapraz yaparak bir kaya üzerinde oturmuş kadın, çeşitli poz ve atribütlerle betimlenmiştir. Malalas, Antakya Tykhe'sinin bronzdan altın kaplama ikinci bir heykelinin Traianus Dönemi'nde inşa edilen tiyatronun bitimi onuruna yine Orontes üzerinde tahtta oturur vaziyette, dört sütunlu bir *baldeken* altına yerleştirilmiş olduğunu bildirir. Bir *baldeken* altında bulunan heykelin varlığını Roma İmparatorluk sikkeleri doğrular¹¹.

Sikkeler üzerinde, elinde bereket boynuzuyla oturan Fortuna figüründen ayrılan ilk Tykhe figürü, Suriye'de M.Ö. 83-69 yılları arasında yönetimde bulunmuş olan Ermeni Kralı I. Tigranes'in M.Ö. 77-73 yıllarına ait sikkelerinde görülür¹². Daha sonra tekrar Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanılır¹³. Tigranes Dönemi'nde bastırılan sikkeler üzerindeki Tykhe figürünün elinde, Eutychedes Tykhesi'nin elinde tuttuğu başak demeti yerine, Seleukoslara karşı kazandığı İpsos Savaşı'na ithafen, zaferi sembolize etmek üzere palmiye dalı yerleştirilmiştir¹⁴. Tykhe'nin sembol olarak kullanıldığı Antakya sikkelerinde bu palmiye dalı, Traianus Dönemi'nde yapılan ikinci heykele dek muhafaza edilmiştir;

Traianus'dan itibaren Tykhe, elinde başak demetiyle birlikte görülür¹⁵. M.Ö. 1. yüzyılın sonundan itibaren, başka kentler de Eutychedes Tykhesi'ni sikkeleri üzerinde göstermeye başladılar. İlk olarak M.Ö. 43'te Tigris Seleuekia'sı ve M.Ö. 1. yüzyılın sonunda Tarsus sikkeleri üzerinde bu figür görülmeye başlanır. Eutychedes Tykhesi, M.S. 1. yüzyılda Kilikya'da Augusta, Mallos ve Anazarbos, Kommagene'de Samosata, Suriye'de ise Apameia ve Kaisareia'ya dek yayılır¹⁶. M.S. 2. yüzyılın sonuyla birlikte Nikaia, Nikomedia (Bithynia), Kyzikos (Mysia), Midaion (Phrygia), Side, Sillion (Pamphylia), Tyana (Kapakodokya), Germanika Kaiseria (Kommagene), Ake-Ptolemaios, Tyros (Fenike) ve Gerasa (Dekapolis) gibi şehirler tarafından da kullanılmıştır¹⁷. Başında şehir surlarını sembolize eden bir taçla taçlandırılmış kadın figürü, bugün bile bir şehri hatta bir milleti temsil etmekte ve sikkeler üzerinde yer almaktadır.

Eutychedes Tykhesi'nin sikkelere ilaveten, çok sayıda mermer veya bronz kopyası bulunmuş, gem ve kandillerde bu tip yaygın olarak kullanılmıştır. Gerek Zeugma ve Doliche'de gerekse bölgedeki diğer merkezlerde bulunan özellikle resmi mühür baskıları üzerinde Eutychedes'in Tykhesi yaygın olarak kullanılmıştır. Buna bağlı olarak bulunduğu yeri belli olmayan Tykhe betimlemeli mühür baskılarının gerek tarihlendi-

¹⁰ Ridgway 1989, 233; Klose 1984, 64.

¹¹ Ridgway 1989, 233.

¹² Bedoukian 1978, no 7-11, 16-87, 91-98.

¹³ Wroth 1899, Lev. XX, no: 13.

¹⁴ Bedoukian 1978, no: 7-11, 16-87, 91-98; Wroth 1899, Lev. XXVII, no: 6.

¹⁵ Klose 1984, 65; Ridgway 1989, 235.

¹⁶ Klose 1984, 65, dn. 10.

¹⁷ Klose 1984, 65.

rilmesi gerekse arşivinin belirlenmesi zordur.

Mühür baskıları üzerinde görülen Tykhe betimlemesinin tarihlendirmesi ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Karaman Müzesi Koleksiyonu'nda yer alan Tykhe betimlemeli mühür baskıları üzerinde yazıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla tarihlendirilmeleri konusunda kesin bir yargıya ulaşmak kolay değildir.

Karaman mühür baskıları ile aynı stilde işlenmiş Tykhe betimlemeli mühür baskıları, Weiss¹⁸, Seyrig¹⁹, Balty²⁰, M. Maaskant-Kleibrink²¹ ve Ronzevalle²² tarafından da yayınlanmıştır. Bunların çıkış yeri olarak, arşivi kaçakçılar tarafından yağmalanmış, mühür baskıları özel müze ve koleksiyonlara dağılmış, Doliche antik kenti gösterilmiştir.

Eutychides'in Tykhesi baskılı mühürler, Seyrig ve M. Maaskant-Kleibrink tarafından Hellenistik Dönem'e, Balty tarafından ise Erken İmparatorluk dönemine tarihlendirilmiştir. Seyrig'in, yayınında yer alan Tykhe betimli mühür baskısı üzerinde ΗΠΣ (288)²³, Klose'nin yayınlamış olduğu yazıtlı mühür baskısında²⁴, benzer şekilde sağ altta 286 tarihi bulunmaktadır. Seyrig'e göre bu tarih Seleukoslar Dönemi'nin tarihi ile alakalıdır. Buna

Dönemi'nin tarihi ile alakalıdır. Buna göre mühürler M.Ö. 25-24 ve M.Ö. 27-26 yıllarına tarihlenir. Klose, tarihsiz Tykhe mühür baskılarını en erken Augustus Dönemi'ne ya da biraz daha geç bir döneme tarihlemiş, Hellenistik Dönem'e giden bir tarihlemeyi olası görmemiştir²⁵.

Karaman Mühür baskıları için, benzer örnekler yardımıyla Augustus Dönemi'ne ya da figürün elinde başak demeti tutması göz önüne alınarak Traianus Dönemi'ne ve sonrasına tarihlendirilmesi şeklinde iki farklı öneri sunulabilir.

Her ne kadar üzerindeki yazıttan dolayı Nikopolis kökenli olduğu ifade edilen, aynı tip mühür baskıları bilinse ve buna bağlı olarak benzer stildeki yazıtsız örnekler Nikopolis'e atfedilse de²⁶, bu grup mühür baskıları Doliche antik kenti ile alakalı olmalıdır. Doliche'de yapılan kazılarda²⁷ ya da Gaziantep Müzesi'nin yaptığı kurtarma kazılarında bulunmuş veya satın alma yoluyla müze koleksiyonuna dâhil edilmiş mühür baskıları, Karaman mühür baskılarının orijini ile ilgili önemli veriler sağlamaktadır. Karaman örnekleri ile aynı mühürden basılmış olduklarını tespit ettiğimiz, Gaziantep Müzesi'ndeki henüz yayınlanmamış mühür baskıları²⁸ ile

¹⁸ Weiss 2000, 146b.

¹⁹ Seyrig 1985, 426, Lev. VI.

²⁰ Balty 1981, 851, Lev. 676, no: 127.

²¹ Maaskant-Kleibrink 1971.

²² Ronzevalle 1940.

²³ Seyrig 1985, Lev. VI, no: 17.

²⁴ Klose 1984, no: 7, Lev. 9, Res. 7.

²⁵ Klose 1985, 66.

²⁶ Seyrig 1985, Lev. VI, no: 16-17; Klose 1984, 66, 67, no: 1-20.

²⁷ Blömer - Winter 2006, 194, Res. 13.

²⁸ Gaziantep Müzesi koleksiyonunda yer alan söz konusu mühür baskıları, Doç. Dr. Mehmet Önal tarafından yayına hazırlanmaktadır. Bu çalışma sırasında bize karşılaştırma yapabileceği sağ-

Dolice kökenli olduğu bilinen bazı örnekler²⁹, Karaman mühür baskılarının, Dolice arşivine ait olduğunu açıkça göstermektedir.

Zeus ve Hera (no: 5- 7): Solda, profilden, sola bakan, sakallı erkek başı, sağda profilden, sağa bakan, başı örtülü kadın başı olmak üzere yüz yüze betimlenmiş iki figür görülmektedir. 5 ve 6 numaralı mühür baskıları, kenarlarda küçük kırıklar olmasına rağmen tamdır. Ancak 7 numaralı mühür baskısında sağda yer alan erkek figürünün olduğu kısım kırılmıştır. Mühür baskılarının üçü de düz, oval yapıda olup, iki tanesinin arkasında papirüs, diğerinde deri izi görülmektedir.

5- Müze Envanter No. 2573; düz oval baskılı; 18x20 mm; kil rengi 5YR 5/3, arka yüz papirüs izli.

6- Müze Envanter No. 2574; düz oval baskılı; 18x24 mm; kil rengi 2.5YR 5/6'dan 2.5YR 4/1'e değişiyor; arka yüz papirüs izli.

7- Müze Envanter No. 2526; düz oval baskılı; 17x13 mm.; kil rengi 2.5YR 5/3; arka yüz deri veya parşömen izli.

Ölçüleri ve karakteristik özellikleri ile resmi mühürler içerisinde değerlendirilen üç adet mühür baskısı üzerinde karşılıklı Zeus ve Hera'nın başlarının ikonografik özellikleri ile kolaylıkla tanımlanabildiği mühür baskısı tespit edilmiştir.

Zeus'un başında *strophion* adı verilen bir başlık bulunmaktadır. Hera başı örtülü olarak betimlenmiştir. Benzer mühür baskıları Seyrig³⁰, M. Maaskant-Kleibrink³¹ ve Weiss³² tarafından yayınlanmıştır. Bu büyük boyutlu resmi mühür baskılarında, Zeus ve Hera'nın başları yüksek kabartma şeklinde, güçlü bir Hellenistik etki göstermektedir. Karaman mühür baskılarında da aynı etkiyi görebilmek mümkündür. M. Maaskant-Kleibrink bu mühür baskılarının M.Ö. 1. yüzyıla ait olabileceğini ifade etmektedir³³. Stilistik özellikleri ile Karaman örnekleri geç Hellenistik ya da Augustus Dönemi'ne tarihlendirilebilir.

Zeus ve Hera'nın birlikte betimlendiği bu mühür baskıları, Zeus Dolichenus kültüyle ilgili olup³⁴, Dolice kentinin resmi mühür baskılarından³⁵. Karaman mühür baskılarının bu bağlamda Dolice arşivi ile bağlantısı mümkün görülmektedir.

Zeus Dolichenus (no: 8): Başında *tiara* biçimli yüksek, konik bir başlık bulunan, çıplak erkek figürü ayakta ve sola dönük, sağ elini öne uzatmış olarak, profilden betimlenmiştir. Oval formlu baskının arkasında papirüs izi görülmektedir.

8- Müze Envanter No. 2523; düz oval baskılı; 17x11 mm; kil rengi 2.5YR

ladığı için Gaziantep Müze Müdürlüğü'ne ve Sayın Doç. Dr. Mehmet Önal'a teşekkür ederiz.

²⁹ Weiss 2000, 102.

³⁰ Seyrig 1985, Lev. 5, no: 5.

³¹ Maaskant-Kleibrink 1971.

³² Weiss 1992, 179-180.

³³ Weiss 1992, 180.

³⁴ Hörig – Schwertheim 1987, 20.

³⁵ Weiss 1992, 180.

5/4'ten 2.5YR 4/1'e değişiyor; arka yüz papirüs izli; ip deliği belirgin; sağ kısmı kırık.

Mühür baskısı kötü korunmuş olduğundan figürün detayları seçilememekle birlikte, bir *deksiosis* sahnesinin betimlenmiş olduğu açıkça anlaşılabilir. Erkek figürü Zeus Dolichenus, ikonografisiyle kolaylıkla tanınmaktadır³⁶. Benzer örneklerden anlaşıldığı üzere, Zeus'un karşısında olması gereken imparator figürü mühür baskı alanının dışında kalmıştır.

Zeus figürünün karşısında bulunması gereken olası imparator figürünün korunamaması ve yazıt bulunmaması Karaman mührünün tarihlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak bu bölge için, Zeus Dolichenus ile birlikte *deksiosis* sahnesi içindeki betimleme, özellikle Julius-Claudiuslar, Flaviuslar ve Severuslar döneminde yaygındır.

Dolice kökenli olduğu, söz konusu yayınlarda belirtilen *deksiosis* betimli mühür baskıları³⁷, Zeus Dolichenus kültü ile ilişkilidir. Bu tip mühür baskılarının çoğu yazıtsız olmakla birlikte, Zeus Dolichenus ile Julius-Claudius sülalesinden bir imparator arasındaki *deksiosis* sahnesinin yer aldığı bir mühür baskısı³⁸ üzerinde, mührün Dolice kentinin resmi mühür baskısı olduğunun kanıtı olan ΔΟΛΙΧΑΙΩΝ lejantı yer almaktadır.

Beyrut eski eser pazarından satın alınıp, Klose tarafından tanıtılan ve Doliche kökenli olduğu ifade edilen, *deksiosis* sahneli üç mühür baskısından biri ile Karaman mühür baskısının, aynı mühürden basıldığı anlaşılmaktadır³⁹.

Dioskurlar (no: 9): Detaylar belirgin olmamakla birlikte konik biçimli, oldukça yüksek başlıklarıyla, sakalsız, yüz yüze iki erkek başı seçilebilmektedir. Oval formulu baskının arkasında deri izi görülmektedir.

9- Müze Envanter No. 2571; düz oval baskılı; 16x17 mm; kil rengi 2.5YR 5/4; arka yüz deri izli; kenarlarda küçük kırıklar mevcut.

Dioskurların karşılıklı büstlerinin gösterildiği, buluntu grubumuz içerisinde tek örnekle temsil edilen mühür baskısı kötü korunmuştur. Buna karşın konik başlıkları ve genç yüzleri ile Dioskur'lar, mühür baskısı üzerinde açık ikonografileri ile tanınabilmektedir.

M. Maaskant-Kleibrink, benzer mühür baskısı tiplerini Geç Hellenistik Döneme tarihlendirmiştir⁴⁰. Ancak Kastor Dolichenus'un Roma Dönemi'nde yaygın olması ve betimlemedeki Romalı özelliklerin ağır basması sebebiyle bu tür mühür baskıları Weiss tarafından M.S. 1. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁴¹. Karaman mühür baskısı için ikinci öneri tarafımızdan destek görmektedir.

³⁶ Hörig – Schwertheim 1987, 20.

³⁷ Weiss 1992, 175-178; Klose 1985, 66.

³⁸ Seyrig 1985, 420, Res. 1; Weiss 2000, 101.

³⁹ Klose 1984, Lev. 9, no: 23.

⁴⁰ Weiss 1992, 182.

⁴¹ Weiss 1992, 182, 183.

Bu bölgede Dioskur'lar, Zeus Dolichenos kültü için önemli bir rol oynar⁴². Bu nedenle Dioskur'ların betimlendiği bu mühür baskısının, Doliche kentinin resmi mühürlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

B. İmparator Portreleri (no: 10-17)

Karaman Müzesi mühür baskıları içerisinde, resmi karakterleri gösteren portre mühürler, mitolojik konulu mühürlere nazaran daha az sayıda temsil edilmektedir. Ancak bu az sayıda örnek gerek tarihlendirme gerekse mühür baskılarının orijini ile ilgili önemli veriler sağlamaktadır.

Augustus (no: 10-15): Mühür baskısında, sağda başında defne çelengi bulunan, sağa bakan, profilden genç erkek başı; solda başında miğfer bulunan, sola bakan, profilden kadın başı bulunmaktadır. Kadın ve erkek başı karşılıklı olarak, yüz yüze betimlenmiştir. Kil renkleri kiremit kırmızısından kahverengi-kırmızıya değişir. Bazı örnekler üzerinde yanık izleri mevcuttur. Örneklerin hemen hemen tümünde farklı boyutlarda kırıklar mevcuttur. İki örnekte kadın başı (no: 11-12), bir örnekte (no: 13) erkek başı korunmamıştır. Arka yüzleri çoğunlukla papirüs izlidir.

10- Müze envanter No. 2575; düz oval baskılı; 16 x 11 mm; kil rengi 2.5YR 5/4; kenarlar kırık; arka yüz papirüs izli.

11- Müze Envanter No. 2464; düz oval baskılı; 19x11 m; kil rengi 5YR 5/6; arka yüz papirüs izli; sağ kısmın yarıya yakın bölümü kırık.

12- Müze Envanter No. 2568; düz oval baskılı; 18x12 mm; kil rengi 2.5YR 5/4'ten 2.5YR 4/3'e değişiyor; arka yüz papirüs izli.

13- Müze Envanter No. 2572; düz oval baskılı; 16x15 mm; kil rengi 2.5YR 5/4; arka yüz papirüs izli; sol kısmı kırık.

14- Müze Envanter No. 2527; düz oval baskılı; 24x19 mm; kil rengi 2.5YR 5/4; arka yüz papirüs izli; üst ve alt kenarlarda küçük kırıklar mevcut.

15- Müze Envanter No. 2525; düz oval baskılı; 21 x 18 mm; kil rengi 2.5YR 5/6'dan 2.5YR 3/1'e değişiyor; arka yüz deri veya parşömen izli; sağ kenarda kırıklar mevcut.

Karaman Müzesi mühür baskıları içerisinde en fazla sayıda temsil edilen mühür baskısı Augustus ve Dea Roma betimli mühür baskılarıdır. Başında defne çelenginden taç bulunan İmparator sağda, miğferli olarak betimlenmiş olan Dea Roma figürü sağda olmak üzere yüz yüze betimlenmişlerdir.

Sakalsız ve başında defne çelengiyle betimlenmiş olan erkek başının, fizyonomik özellikleri ve saç düzenlenişi, şüpheye yer bırakmayacak şekilde Augustus'un tanınmasını sağlamaktadır⁴³. Profilden sola dönük işlenmiş Augustus'un gür saçları alın ve yüzü

⁴² Merlat 1960, 36-40, 88-98; Hörig – Schwertheim 1987, 20-23.

⁴³ Poulsen 1973, 63, 64.

çevreler ve enseye doğru düşmüş yatay saç tutamları vardır. Bu özellikler nispeten daha iyi korunmuş olan 10-11 numaralı mühür baskılarında açıkça görülmektedir. Augustus'un bu portresi geniş alından ince çeneye doğru daralan Julius- Claudiuslar Dönemi stil özelliklerine sahip yüz yapısı, ideal genç yüz, çıkık elmacık kemikleri gibi kişisel yüz hatları ve saç düzenlenişi Augustus'un Prima Porta tipine işaret eder⁴⁴.

Mühür baskısının diğer figürü olan miğferli kadın başı Tanrıça Roma ikonografisiyle tanımlanabilmektedir. Dea Roma figürü, Roma'nın ve Augustus'un dindarlığını yansıtmayı bakımından özellikle imparatorluğun ilk dönemlerinde çok popüler olmuştur⁴⁵.

Augustus ve Dea Roma'nın karşılıklı betimlendiği, büyük boyutlu mühürler, Doliche kentinin resmi mühürleri arasındadırlar ve Doliche arşivine ait olan resmi mühür baskıları içerisinde en sık rastlanan örneklerdendir⁴⁶. Karaman mühür baskıları da genel karakteristik özellikleri ile Doliche arşivine ait olmalıdır.

Vespasianus (no: 16): Profilden, sola dönük, başında defne çelengi bulunan, ön kısımda saçları açılmış, sakalsız erkek başı görülmektedir.

16- Müze Envanter No. 2462; hafif konkav, oval baskılı; 18 x 11 mm; kil rengi 2.5YR 6/6'dan 2.5YR 4/4'e deği-

şiyor; arka yüz papirüs izli; sağda, başın arka kısmı kırık.

Mühür baskısındaki erkek başının başındaki çelenk ile yönetici konumu açıkça vurgulanmaktadır. Oldukça geniş ve güçlü alın yapısı, dökülmüş saçlar, çıkıntılı çene ve hafif kemerli burun yapısı ile diğer fizyonomik özellikler⁴⁷, bu portrenin şüphe götürmez biçimde, M.S. 72'de Kommagene'yi imparatorluğa eyalet olarak ekleyen⁴⁸ Vespasianus'ı göstermektedir.

Doliche resmi mühürleri arasında yer alan Vespasianus baskılı örnekler⁴⁹ ile Karaman mühür baskısı arasında stil açısından yakın benzerlikler bulunmaktadır.

Traianus (no: 17): Profilden, sola dönük, başında defne çelengi bulunan, sakalsız erkek başı görülmektedir. Başın arka kısmı ve saçlar iyi korunmuş olmakla birlikte yüz oldukça siliktir. Mühür baskısında görülen siliklik, korunma durumu ile alakalı olmayıp, mühürleme işlemi sırasında baskının tam yapılmaması ya da mührün kendisindeki aşınma ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

17- Müze Envanter No. 2587; düz oval baskılı; 19 x 16 mm; kil rengi 5YR 4/4; arka yüz papirüs izli.

Mühür baskısında görülen başın yüz kısmı büyük ölçüde silik de olsa sikke portreleri⁵⁰ ile yaptığımız karşılaştırma-

⁴⁴ Poulsen 1973, 63, 64, Lev. XLVII-XLIX, no: 32.

⁴⁵ Seyrig 1985, 421.

⁴⁶ Seyrig 1985, 420, Lev. V, no: 9.

⁴⁷ Poulsen 1974, 40-41, Lev. V-VI, no: 3.

⁴⁸ Millar 1993, 80.

⁴⁹ Seyrig 1985, Lev. 5, no: 10.

⁵⁰ Matzke 1998, Lev. 158, no: 4635- 4640.

lar sonucunda buradaki başın, Traianus'a ait olduğu açıkça görülmektedir. Arkada, başın merkezinden aşağıya taranan saç telleri, çıkık elmacık kemikleri ve burunun bitiminden başlayan ve verev olarak aşağı indirilen yanaktaki kırışıklıktan İmparator Traianus'ın fizyonomik özellikleri⁵¹ tespit edilebilmektedir.

Karaman mühür baskısı ile olasılıkla aynı mühürden basılmış, Doliche kökenli bir mühür baskısı Seyrig tarafından yayınlanmıştır⁵². Bu örnek, Karaman mühür baskısının Doliche arşivi ile alakalı olduğunu göstermektedir. Gerek boyut gerek betimleme özellikleri ile her iki mühür baskısının özdeş yapıda olduğu ancak Doliche örneğinin daha iyi korunduğu görülmektedir. Her iki baskısında da özellikle Traianus'ın yüz kısmının benzer şekilde aşınmış olması aynı mühürden çıktıkları düşüncesini güçlendirmektedir. Bunun yanında aşınmanın mührün kendisinde olduğu fikri de desteklenmektedir.

II. Özel Mühür Baskıları (no: 18-48)

Karaman Müzesi mühür baskıları içerisinde, daha büyük boyutlu olan resmi mühür baskıları yanında, boyut olarak çok daha küçük olan, üzerlerinde çeşitli mitolojik karakterlerin, semboller ve hayvan betimlemelerinin, portrelerin yer aldığı, hem metal yüzüklerle hem de *intaglio* gemlerle basılan örnekler, özel

mühür baskıları başlığı altında gruplandırılarak değerlendirilmiştir. Bu örnekler üzerindeki betimlemelere genel olarak baktığımızda, antik dönemin gliptik ve yontu sanatındaki ve ayrıca mühür baskıları üzerindeki sıkça rastlanan figürleri görürüz.

Bilinen arşivlerdeki mühür baskıları içerisinde, özel mühürlerin resmi mühürlere oranla çok daha fazla sayıda oldukları ve çeşitlilik arz ettikleri fark edilir⁵³. Bu, şüphesiz resmi ve özel mühürlerin kullanım yerleri ve bu mühürleri taşıyan kişilerin sayısı ile doğru orantılı bir durumdur⁵⁴.

A. Mitolojik Karakterler (no:18-35)

A.1. Tanrı ve Tanrıçalar (no: 18-30)

Bu gruptaki mühür baskılarının büyük kısmında kullanılan mühür yüzüğü taşlarının baskı yüzü ovaldir. Konveks biçimli yüzük taşlarının kil çamuruna basılmasıyla, konkav baskı yüzeyi oluşmuştur. Genellikle tanrı ve tanrıça başlarının olduğu, daha geniş baskı alanlarıyla, aynı zamanda dairevi ve düze yakın konkav yüzeyleriyle dikkat çeken örnekler (no: 25, 28, 32, 33), olasılıkla

⁵¹ Poulsen 1974, 63-68, Lev. LVIII-LXI, no: 35.

⁵² Seyrig 1985, 420, Lev. 5, no: 11.

⁵³ Zeugma: Önal 2006, Lev. 14-25, 44-57, no: 1-220, 392-566; Tigris Seleukia'sı: McDowell 1935, Lev. 1-6, no: 1-116, Invernizzi 1968, 69-124, Plantzos 1999, 31; Delos: Boussac 1982, 106, 427-446; Plantzos 1999, 32; Artaxata: Khachatrian 1996, 365-370.

⁵⁴ Resmi ve özel mühürlerin kullanım alanlarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Plantzos 1999, 18-22.

kült organizasyonlarında kullanılan mühür baskılarıdır⁵⁵.

Bu grupta yer alan mühür baskıları üzerinde Zeus, Zeus-Leda, Serapis, Helios ve Luna, Helios-Argaeus, Fortuna, Tykhe, Nike, Hermes figürleri yer alır.

Zeus (no: 18): Sol elinde asa, sağ elinde şimşek demeti tutan Zeus figürü (no 18), profilden sağa dönüktür ve arkalıksız bir tahtta oturur vaziyettedir. Ayakları önünde bir kartal figürü yer almaktadır. Oval mühür baskısının alt kısmı kırıktır.

18- Müze Envanter No. 2576; konkav ve oval baskılı; 12 x 13 mm; kil rengi 2.5YR 4/4; arka yüz papirüs izli.

Zeus-Leda (no: 19): Mühür baskısı üzerinde solda Leda, sağda Leda'yı baştan çıkararak kuğu kılığındaki Zeus betimlenmiştir. Figürler zemin çizgisi üzerinde yer alırlar.

19- Müze Envanter No. 2570; konkav ve oval baskılı; 13 x 9 mm; kil rengi 2.5YR 4/4; arka yüz papirüs izli.

Serapis (no: 20): Profilden sola dönük Serapis figürünün başında *modius* bulunmaktadır. Arkası papirüs izli mühür baskısının alt kısmı kırıktır.

20- Müze Envanter No. 2469; konkav ve oval baskılı; 10x13 mm; kil rengi 5YR 5/4'ten 5/6'ya değişiyor; arka yüz papirüs izli.

Helios-Luna (no: 21): Profilden sola dönük önde ışın tacıyla Helios, ar-

kada ve biraz öne çıkmış olarak Luna figürleri yer almaktadır.

21- Müze Envanter No. 2471; düz ve oval baskılı; 10x8 mm.; kil rengi 5YR 4/2; arka yüz deri veya parşömen izli.

Helios-Argaeus (no 22): Mühür baskısı üzerinde Argaeus dağı ve zirvesinde gövde cepheden, ayakta, öne doğru uzattığı sağ elinde küre bulunan, sol eliyle de mızrağa dayanmış Helios figürü yer almaktadır. Zirvenin sağında yıldız, solunda ay motifleri işlenmiştir.

22- Müze Envanter No. 2478; düz ve oval baskılı; 13x10 mm.; kil rengi 5YR 5/4'ten 5YR 3/2'ye değişiyor; arka yüz deri veya parşömen izli.

Fortuna (no 23- 24): 23 numaralı mühür baskısı üzerinde Fortuna figürü ayakta, sağa dönük olarak, 24 numaralı⁵⁶ mühür baskısı üzerinde ise kucığında bebekle oturur biçimde ve cepheden işlenmiştir. İkinci örnek fazlasıyla tahrip olduğundan figürün detayları belirgin değildir.

23- Müze Envanter No. 2480; konkav ve oval baskılı; 10x11 mm; kil rengi 5YR 5/4; arka yüz deri veya parşömen izli.

24- Müze Envanter No. 2578; hafif konkav ve dairevi baskılı; 14x16 mm; kil rengi 2.5YR 5/6'dan 2.5YR 4/1'e değişiyor; arka yüz deri veya parşömen izli.

⁵⁵ Klose 1985, 68.

⁵⁶ Benzer ya da aynı mühürden basılmış başka bir örnek Gaziantep Müzesi Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Doliche'de bulunmuş olan mühür baskısı, satın alma yoluyla Gaziantep Müzesi Koleksiyonu'na dahil edilmiştir.

Tykhe (no: 25): Tykhe büstü giyimli olarak ve başında şehir suru tacıyla cepheden tasvir edilmiştir.

25- Müze Envanter No. 2467; hafif konkav ve dairevi baskılı; 14x16 mm.; kil rengi 5YR 6/4; arka yüz deri veya parşömen izli.

Nike (no: 26- 27): 26 numaralı mühür baskısı üzerinde sağa dönük ve ayakta betimlenmiş Nike figürü sol elinde zafer çelengi tutmaktadır. Aynı figür 27 numaralı mühür baskısı üzerinde de görülmekte olup burada sola dönük olarak işlenmiştir.

26- Müze Envanter No. 2530; konkav ve oval baskılı; 11x11 mm; kil rengi 2.5YR 5/3; arka yüz deri veya parşömen izli.

27- Müze Envanter No. 2577; konkav ve oval baskılı; 11x9 mm; kil rengi 2.5YR 4/3; arka yüz papirüs izli.

Hermes (no 28- 30): 28 ve 29 numaralı mühür baskıları üzerinde, sola dönük gıysili büstüyle omzu üzerinde *kerykeion* taşıyan Hermes figürü yer alır. Her iki mühür baskısı da aşırı ısıya maruz kalmış olduklarından kil renkleri siyahtır. 30 numaralı mühür baskısı üzerinde yer alan Hermes figürü, gövde cepheden, baş sağa dönük, ayakta, sağ elinde para kesesi, sol elinde *kerykeion* tutar şekilde işlenmiştir.

28- Müze Envanter No. 2470; düz ve oval baskılı; 13x13 mm; kil rengi 7.5YR 2,5/1; arka yüz papirüs izli.

29- Müze Envanter No. 2472; hafif konkav ve oval baskılı; 10x8 mm; kil

rengi 5YR 4/2'den 5YR 6/4'e değişiyor; arka yüz papirüs izli.

30- Müze Envanter No. 2481; konkav ve oval baskılı; 11x9 mm; kil rengi 2.5YR 5/4'ten 5YR 5/4'e değişiyor; arka yüz deri veya parşömen izli.

Tanrı ve tanrıça betimlemeli özel mühür baskıları, Geç Hellenistik Dönem'den, buluntularımız için üst sınır olan M.S. 253-256 yıllarına kadar geniş bir zaman dilimi içerisine tarihlendirilirler. Bu grupta yer alan mühür baskıları üzerindeki tanrı ve tanrıça betimlemeleri, yukarıda da bahsedilmiş olduğu gibi, ait oldukları dönemin metal yüzükleri ve *intaglio* gemleri ve de sikkeleri üzerinde de sık sık karşımıza çıkan figürlerdir. Benzer mühür baskıları Zeugma mühür baskıları içerisinde de yer almaktadır⁵⁷.

Yüzük taşları üzerindeki portreleri ve mitolojik karakterleri ustalıkla işleyen sanatçılar, aynı atölyelerde sikke kalıpları da hazırlamış olmalıdırlar.

Zirvesindeki Helios figüründen dolayı bu grup içerisinde değerlendirmeyi uygun bulduğumuz Argeaus (Erciyes) Dağı betimli mühür baskısı (no 22), Kappadokia Caesarea sikkeleri üzerinde karşımıza çıkan en karakteristik motiftir⁵⁸. Bu düzenlemeye, geç Hellenistik Dönem'den itibaren Roma Dönemi boyunca basılan Caesarea sikkeleri üzerinde sık rastlanır⁵⁹. Karaman Müzesi Koleksiyonu'nda yer alan mühür baskıları

⁵⁷ Önal 2006, Lev. 14-18.

⁵⁸ Bland 1996, Lev. 31-42.

⁵⁹ Matzke 1998, Lev.159, no: 4650-4670.

içerisindeki bu tek örnek, şimdiye kadar yayınlanmış Doliche arşivine ait mühür baskıları içerisinde yeni bir tiptir. Kappadokia Caesaraea kökenli tek örnek olması açısından önemlidir.

A.2. Mitolojik Varlıklar (no: 31-36)

Mühür baskılarımız içerisinde altı örnek üzerinde, Medusa (?) (no: 31), Satyr (32, 33, 34), Abraxas (no: 35) ve Spes (no: 36) gibi mitolojik varlık tasvirleri yer almaktadır. Mitolojik varlıklar da, tanrı ve tanrıça tasvirleri gibi, mühür baskıları üzerinde en sık rastlanan betimlemelerdendir.

Medusa (?) (no: 31): Mühür baskısı çok aşınmış olmakla birlikte, üzerinde cepheden işlenmiş ve Medusa başı olduğunu düşündüğümüz figür yer alır. Figürün etrafını bir yazıt çevrelemektedir. Yazıtın bir kısmı eksik olmakla birlikte "ΛΙΖΔΙ" harfleri seçilebilmektedir.

31- Müze Envanter No. 2532; düz ve dairevi baskılı; 9x8 mm; kil rengi 5YR 4/3; arka yüz deri veya parşömen izli.

Satyr (no 32- 34): 32 numaralı mühür baskısı üzerinde, sola dönük, bir dişi üzerine çökmüş vaziyette, önünde duran keçiyi sağmakta olan Satyr figürü işlenmiştir. Figürler zemin çizgisi üzerinde yer almaktadırlar. 33 ve 34 numaralı mühür baskıları üzerinde sola dönük Satyr başları bulunur. 33 numaralı örneğin kili, aşırı ısıdan dolayı siyahlaşmıştır.

32- Müze Envanter No. 2579; konkav ve oval baskılı; 11x12 mm; kil rengi 2.5YR 5/4; arka yüz papirüs izli.

33- Müze Envanter No. 2473; konkav ve oval baskılı; 11x9 mm; kil rengi 5YR 2.5/1; arka yüz deri veya parşömen izli.

34- Müze Envanter No. 2468; düz baskılı; 12x10 mm; kil rengi 5YR 5/4'ten 5YR 4/2'ye değişiyor; arka yüz papirüs izli.

Abraxas (no: 35): Abraxas figürü gövde cepheden ve ayakta, sol elinde kırbaç, sağ elinde kalkan tutar şekilde betimlenmiştir. Baş kısmı tahrip olmuştur. Kalkan tuttuğu sağ elin altında güneş motifi yer almaktadır. Abraxas figürünün etrafında yazıt bulunmaktadır. Ancak bu kısım da çok tahrip olduğundan harfleri ayırt edebilmek mümkün olmamaktadır.

35- Müze Envanter No. 2588; hafif konkav ve oval baskılı; 11x9 mm.; kil rengi 10R 4/3; arka yüz deri veya parşömen izli.

Spes (no: 36): Mühür baskısı üzerinde ayakta, sola dönük, profilden işlenmiş olan ve elinde çiçek tutan Spes figürü yer alır.

36- Müze Envanter No. 2531; konkav ve oval baskılı; 12x11 mm; kil rengi 2.5YR 5/4'ten 2.5YR 4/1'e değişiyor; arka yüz papirüs izli.

B. Hayvan Betimlemeleri, Semboller ve Diğer Betimlemeler (no: 37-41)

Özel mühürler içerisindeki dört adet mühür baskısı, üzerinde hayvan betimlemeleri ve sembollerin yer aldığı örneklerdir. Bunlar üzerinde, boğa, *ibis*, uçayak, ay ve yıldız motifleri yer alır.

Boğa (no: 37): Sola dönük olarak işlenmiş ve zemin çizgisi üzerinde bulunan boğa figürünün üzerinde, kolları yukarı bakan hilal motifi yer almaktadır.

37- Müze Envanter No. 2477; düz ve oval baskılı; 12x10 mm; kil rengi 2.5YR 5/4'ten 5YR 6/4'e değişiyor; arka yüz papirüs izli.

İbis (no: 38): Mühür baskısı üzerinde 4/3'lük dönüşle işlenen *ibis* figürü yer almaktadır.

38- Müze Envanter No. 2482; düz ve oval baskılı; 9x10 mm; kil rengi 5YR 5/4'ten 5YR 3/2'ye değişiyor; arka yüz papirüs izli.

Üçayak (no: 39): Üçayak motifinin yer aldığı mühür baskısının alt kısmı kırıktır.

39- Müze Envanter No. 2476; hafif konkav ve oval baskılı; 13x9 mm; kil rengi 5YR 5/4; arka yüz deri veya parşömen izli.

Hilal-Yıldız (no: 40): Mühür baskısı üzerinde hilal motifi, her iki ucunda ve üst kısmında olmak üzere altı kollu yıldız motifleriyle üç yönden çevrelenmiştir. Mühür baskısının üst kısmı kırıktır.

40- Müze Envanter No. 2580; hafif konkav ve oval baskılı; 11x9 mm; kil rengi 2.5YR 5/4'ten 2.5YR 4/3'e değişiyor; arka yüz deri veya parşömen izli.

Quadriga (no: 41): Mühür baskısı üzerinde, dizginleri tutan figürün baskı alanı dışında kaldığı *quadriga* yer alır. Mühür baskısının üst ve alt kısmında küçük kırıklar mevcuttur.

41- Müze Envanter No. 2479; düz ve dairevi baskılı; 10x12 mm; kil rengi; arka yüz deri veya parşömen izli.

Boğa (no 37), *ibis* (no 38), uçayak (no 39), hilal ve yıldız (no 40), Roma Dönemi mühür ve mühür baskıları üzerinde sıkça rastlanan figürlerdir. Zeugma arşivinde de örneklerimize benzer hayvan betimlemeleri ve sembollerin yer aldığı çok sayıda mühür baskısı bulunmuştur⁶⁰.

Hellenistik ve Roma Dönemi gliptik sanatında hayvan betimlemeleri ve semboller geniş bir motif yelpazesine sahiptir. Bunların çoğunlukla dini ya da politik olan sembolik anlamları vardır. Ayrıca bu motifler çok geniş bir zaman diliminde kesintisiz olarak kullanıldıkları için tarihlendirilmeleri de son derece zordur.

C. Özel Portreler (no: 42- 45)

Karaman müzesi mühür baskıları içerisinde, Roma portre geleneğinde yapılmış olan imparator portreleriyle birlikte (no 10- 17), dönemin resmi görevlileri veya şehrin ileri gelenlerine ait ol-

⁶⁰ Önal 2006, Lev. 21, 23, 24, 55, no: 145, 178, 179, 202, 203, 204, 542, 543.

dukalarını düşündüğümüz portreler de mevcuttur.

42- Müze Envanter No. 2529; hafif konkav ve oval baskılı; 12x10 mm.; kil rengi 2.5YR 5/3; arka yüz papirüs izli.

42 numaralı mühür baskısında, profilden sola dönük sakallı bir erkek portresi yer alır. Ense üzerinde sonlanan kıvrıkcık, gür saçlar, tepeden alna doğru taranmış saç lüleleri, alnı çeviren saç bukleleri ve sakalın işlenişiyle Hadrianus portrelerini andırır. Zeugma arşiv kazılarında bulunmuş olan ve Hadrianus olarak isimlendirilen benzer bir örnek üzerinde, portrenin sol tarafında kollarını sekiz kollu yıldızla uzatan bir akrep figürü yer almaktadır⁶¹. Karaman mühür baskısında akrep ve yıldız figürlerinin büyük bölümü baskı alanı dışında kalmıştır. Yıldızın yalnızca üç kolu ve akrep figürünün küçük bir kısmı kısmen seçilebilmektedir. Yıldızın üst kısmında, alnı hizasında olasılıkla yazıt görülmektedir. Ancak büyük bölümü baskı alanı dışında kaldığından okunamamaktadır.

43- Müze Envanter No. 2474; konkav ve oval baskılı; 11x8 mm.; kil rengi 7.5YR 2,5/1; arka yüz deri veya parşömen izli.

43 numaralı mühür baskısı üzerinde profilden sola dönük, defne çelenkli, giyimli, genç bir erkek portresi yer alır. Alnı ve yüzü çevreleyen gür saçlar, alna doğru taranmış ve alnı üzerinde virgül biçimli saç lüleleri ve enseye doğru

düşmüş yatay saç tutamlarıyla Julius-Claudiuslar Dönemi portrelerine benzer. Badem biçimli gözler, hafif kemerli küçük burun, küçük ağız ve çeneye doğru incelen yüz yapısıyla Augustus, Tiberius ve Caligula'nın portre özelliklerini gösterir. Ancak hangi imparatoru ya da özel kişiyi betimlediği açık değildir.

44- Müze Envanter No. 2465; düz ve dairevi baskılı; 12x13 mm.; kil rengi 5YR 6/4'ten 5YR 5/4'e değişiyor; arka yüz deri veya parşömen izli.

44 numaralı örnekte yarım ay biçimli başlığı ile sola dönük, profilden işlenmiş bir erkek portresi yer alır. Mühür baskısı kötü korunmuş olmakla birlikte, derinde verilmiş gözler, ince ve hafif kemerli burun, küçük ağız ve öne çıkık çene özellikleri seçilebilmektedir. Portrenin genel stil özellikleri Julius-Claudiuslar Dönemi'ni işaret etmektedir. Olasılıkla aynı mühürden basılmış olan ve Doliche kökenli olduğu ifade edilen mühür baskıları⁶², M. Maaskant-Kleibrink ve Weiss tarafından yayınlanmış olup, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmişlerdir⁶³.

45- Müze Envanter No. 2533; düz baskılı; 10x9 mm.; kil rengi 2.5YR 4/3'ten 2.5YR 5/4'e değişiyor; arka yüz papirüs izli.

⁶¹ Önal 2006, 145-146, Lev. 33, no: 277.

⁶² Doliche'de sürdürülen kurtarma kazılarında aynı ve benzer mühürlerden baskılar tespit edilmiştir. Bu konuda da dostane yardımları için Sayın M. Önal'a ve Gaziantep Müze Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

⁶³ Maaskant-Kleibrink 1971, 59, no: 117, 128; Weiss 1992, 184, no: 29.

45 numaralı mühür baskısı üzerinde sağa dönük, profilden işlenmiş bir erkek figürü yer alır. Başın tepesinden yanlara ve alna düşmüş saçlarıyla bir portre olduğu anlaşılmalı birlikte, fazlasıyla tahrip olduğundan detaylar seçilememektedir.

D. Belirsiz Mühür Baskıları (no: 46- 48)

46- Müze Envanter No. 2466; düz baskılı; 13x11 mm.; kil rengi 5YR 4/2'den 5YR 5/4'e değişiyor; arka kısmı kırık.

47- Müze Envanter No. 2463; düz baskılı; 15x16 mm.; kil rengi 2.5YR 5/4; arka yüz papirüs izli.

48- Müze Envanter No. 2560; düz baskılı; 12x11 mm.; kil rengi 2.5YR 3/3; arka yüz deri veya parşömen izli.

46, 47⁶⁴ ve 48 numaralı mühür baskıları üzerinde profilden işlenmiş, sola dönük başlar yer almaktadır. Ancak fazlasıyla yıpranmış olduklarından portre mi yoksa mitolojik karakterlere mi ait oldukları konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir.

Sonuç

Bu araştırmayı oluşturan Karaman Arkeoloji Müzesi Koleksiyonu'nda yer alan 48 adet mühür baskısı üzerinde, mitolojik karakterler, günlük hayattan sahneler, semboller ve hayvan betimlemeleri ve tarihsel portrelerin yer aldığı

resmi ve özel figürler olmak üzere 38 farklı tip saptanmıştır. Nispeten az sayıda olmasına karşın, bu küçük koleksiyon, betimlenen figürler açısından zengin bir çeşitlilik arz eder ve ait oldukları dönemin gliptik sanatı hakkında kaynak oluştururlar.

Özellikle Eutychides tipi Tykhe (no: 1- 4), Zeus Dolichenus ve Hera (no: 5- 7), Zeus-Dexiosis sahnesi (no 8), Dioskur'lar (no: 9), Augustus ve Dea Roma (no: 10- 15) figürlerinin yer aldığı resmi mühür baskıları, Karaman Müzesi'nde korunan bu mühür baskılarının kaynağı olarak Doliche kentini akla getirmektedir. Doliche kökenli olduğu ifade edilen mühür baskıları ile olan benzerlikleri ya da aynı mühürden basıldığı tespit edilen örnekler (no: 1-4, 8, 16-17, 24, 44, 47), Karaman mühür baskıları için açıkça Doliche kentini işaret etmektedir. 1940 yılından günümüze, Doliche kökenli olduğu dile getirilen benzer mühür baskıları, küçük ya da büyük gruplar halinde yayınlanmış ve bu mühür baskıları üzerinde 150 civarında farklı tip tespit edilmiştir. Özellikle resmi mühür baskıları üzerindeki figürler birbirinin tekrarıdır ve büyük olasılıkla aynı mühürden veya mührün kopyalarından basılmış olmalıdırlar. Yayınlanmış olan bazı örnekler üzerindeki “ΔΟΛΙΧΑΙΩΝ” lejantı bunların kaynağının Doliche kenti olduğunun kesin kanıtıdır.

Kommagene'deki Doliche kenti, Gaziantep İli'nin 10 km. kuzeyinde yer almaktadır ve Kommagene'nin güney

⁶⁴ Benzer ya da aynı mühürden basılmış başka bir örnek Gaziantep Müzesi tarafından satın alınarak Müze Koleksiyonu'na dahil edilmiştir.

sınırına oldukça yakındır. Doliche, Pompeius zamanında (M.Ö. 64) Roma idaresine girmiş⁶⁵, Augustus Dönemi'nde de imparatorluğun Suriye Eyaleti'ne dâhil edilmiştir⁶⁶. Doliche, biri Samosata'ya uzanan, biri Zeugma üzerinden Edessa'ya uzanan, biri Germanika ve diğeri Cyrrhus ve Antiokhia'ya uzanan ticari ve askeri Roma yollarının kavşak noktasında yer almıştır.

Yüz binin üzerinde mühür baskısıyla bilinen en zengin arşivlerden birine sahip olan Zeugma antik kenti, Doliche antik kentinin 50 km doğusunda yer almaktadır. Bu arşiv, Doliche arşivinin boyutları hakkında bize fikir vermektedir.

1940'lı yıllardan yakın zamana kadar kaçak kazılara sahne olmuş ve dünyanın çeşitli yerlerindeki müze ve özel koleksiyonlara dağılmış olan Doliche antik kenti arşivine ait mühür baskıları, parça parça yayınlanmaya devam etmektedir. 1998 yılında Gaziantep Müzesi tarafından Kebertepe Mevkii'nde yapılan bir yüzey araştırmasında kaçak kazıcıların elemiş olduğu toprağa karışmış mühür baskıları bulunmuştur. 2001 yılından beri Münster Üniversitesi'nden Engelbert Winter başkanlığında, Jupiter Dolichenus Tapınağı'nın yer aldığı alanda arkeolojik kazılar devam etmektedir. Bu çalışmalarda da yine çeşitli mühür baskılarına rastlanmıştır. Bu kazılarda bulunan örneklerin ve de Gazi-

antep Müzesi Koleksiyonu'ndaki geliş yeri kesin olarak Doliche olduğu bilinen mühür baskılarının, Karaman Müzesi'nde korunan örnekler ile benzer, hatta bazılarının aynı mühürden basılmış olması, bunların kesinlikle Doliche kökenli olduklarının bir başka tartışmasız kanıtıdır.

Yrd. Doç. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Kampüs 42031 Konya
e-mail: ertekin96@selcuk.edu.tr

Arş. Gör. Suhal SAĞLAN
Selçuk Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Kampüs 42031 Konya
e-mail: suhalsaglan@gmail.com

Harita ve Resim Listesi:

Harita 1. Hellenistik ve Roma Dönemlerine Ait Mühür Baskıları Bulunan Antik Kentler

⁶⁵ Atlan 1970, 146-147.

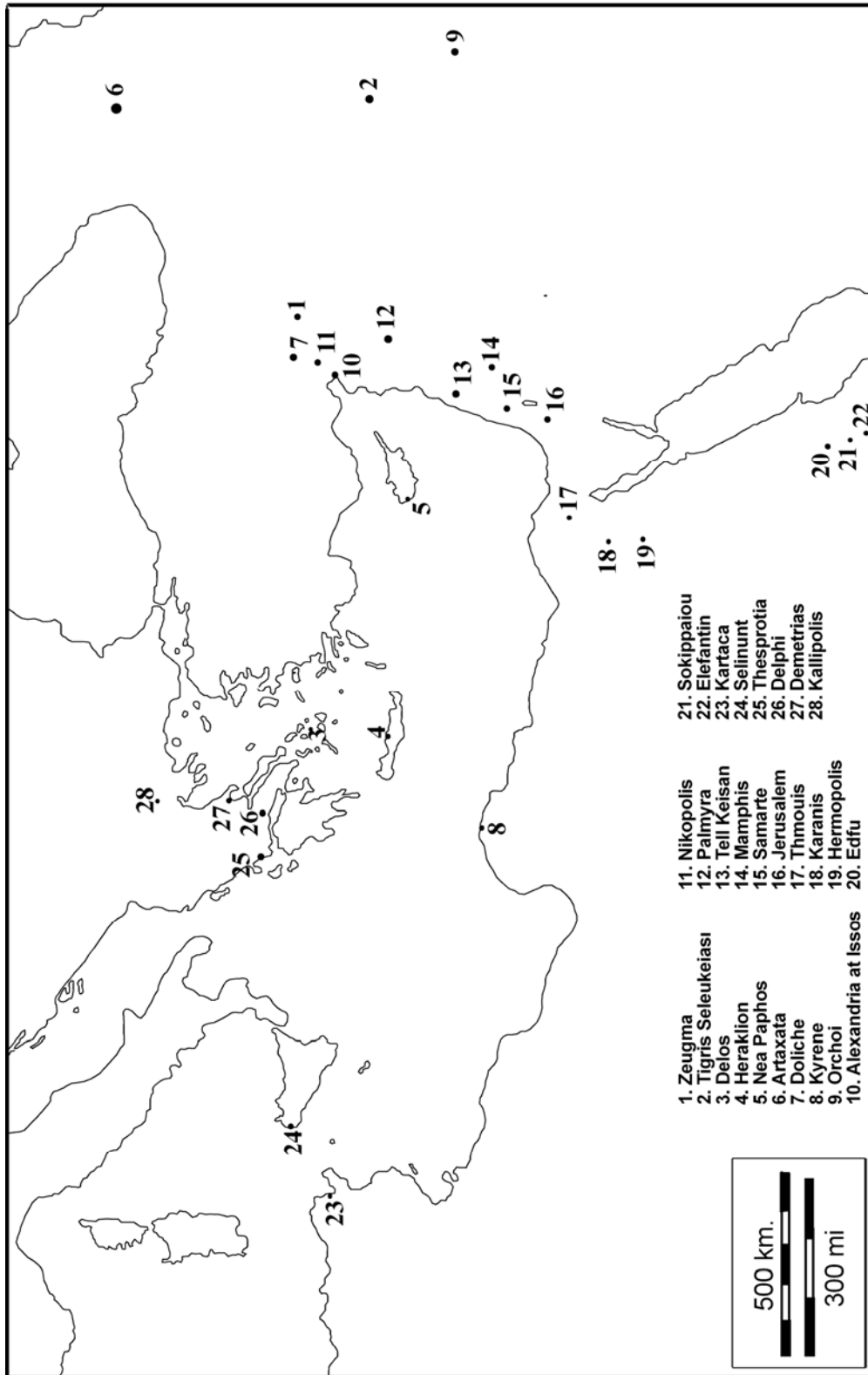
⁶⁶ Millar 1993, 248.

KAYNAKÇA

- Atlan 1970 S. Atlan, *Roma Taribinin Ana Hatları* (1970).
- Bedoukian 1978 P. Z. Bedoukian, *Coinage of the Artaxiads of Armenia* (1978).
- Balty 1981 J. Ch. Balty, "Antiocheia", *LIMC* I/1-2, 1981, 840-851.
- Bland 1996 R. Bland, "The Bronze Coinage of Gordian III from Caesarea in Cappadocia", *Studies in Ancient Coinage from Turkey*, 1996, 49- 95.
- Blömer – Winter 2006 M. Blömer – E. Winter, "Der Dülük Baba Tepesi bei Doliche und das Heiligtum des Iupiter Dolichenus 2. Vorbericht (2004- 2005)", *IstMitt* 56, 2006, 185-205.
- Boussac 1982 M. F. Boussac, "A propos de quelques sceaux Déliens" *BCH* 106, 1986, 427-446.
- Hörig – Schwertheim 1987 M. Hörig – E. Schwertheim, *Corpus Cultus Iovis Dolicheni*, EPRO 160 (1987).
- Invernizzi 1968 A. Invernizzi, "Bullae From Seleucia", *Mesopotamia* 3/4, 1968, 69-124.
- Khachatrian 1996 Z. Khachatrian, "Archives of Sealing Found at Artastat (Artaxata)", *BCH* Sup. 29, 1996, 365-370.
- Klose 1984 D. O. A. Klose, "Nikopolis und Doliche", *JNG* 34, 1984, 62-75.
- Konuk – Arslan 2000 K. Konuk – M. Arslan, *Ancient gems and finger rings from Asia Minor, The Yüksel Erimtan Collection* (2000).
- Maaskant-Kleibrink 1971 M. Maaskant-Kleibrink, "Cachets de terre de Doliche(?)" *BABesch* 46, 1971, 23-63.
- McDowell 1935 R. H. McDowell, *Stamped and Inscribed Objects from Seleucia on the Tigris*, University of Michigan Studies. Humanistic Series XXXVI (1935).
- Matzke 1998 M. Matzke, "Phrygien-Kappadokien Römische Provinzprägungen in Kleinasien ", *SNG* 6, 1998, Nr.4207-4713.
- Merlat 1960 P. Merlat, *Jupiter Dolichenus* (1960).
- Millar 1993 F. Millar, *The Roman Near East, 31 B.C. - A.D. 337* (1993).
- Milne 1906 J. G. Milne, "Clay Sealings From the Fayoum", *JHS* 26, 1906, 32-45.
- Nicolaou 1971 K. Nicolaou, "11.000 Seal Impressions in Cyprus", *ILN* 259, 1971, 51-53.
- Önal 2006 M. Önal, *Zeugma Mühür Baskılarında Krallar, İmparatorlar, İmparatoriçeler, Filozoflar ve Semboller* (Yayınlanmamış Dok. Tezi-2006).
- Plantzos 1999 D. Plantzos, *Hellenistic Engraved Gems* (1999).
- Poulsen 1973 V. Poulsen, *Les Portraits Romains I: Republique et Dynastie Julienne* (1973).
- Poulsen 1974 V. Poulsen, *Les Portraits Romains II: De Vespasien a la Basse-Antiquite* (1974).
- Ridgway 1989 B. S. Ridgway, *Hellenistic Sculpture I* (1974).
- Robert 1955 L. Robert, "Cachet de Nikopolis", *Hellenica* 10, 1955, 293-294.
- Ronzevalle 1940 S. Ronzevalle. "Les monnaies et la dinastie de Abd Hadad et les cultes de Hierapolis, Babbyce", *MUSJ* XXIII, 1940, 69-77.
- Rostovtzeff 1932 M. Rostovtzeff, "Seleucid Babylonia: Bullae and Seals of Clay with Grek In-

Karaman Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Mühür Baskısı

- scriptions”, *Yale Classical Studies* 3, 1932, 47-48.
- Sanders 1902 C. S. Sanders, “Jupiter Dolichenus”, *Journal of the American Oriental Society* 23, 1902, 84-92.
- Seyrig 1985 H. Seyrig, “Cachets D’archives Publiques de Quelques Villes de La Syrie Romaine”, *Scripta Varia, Melanges d’archeologie et d’histoire*, 1985, 417-441.
- Weiss 1992 P. Weiss, “Neue Tonsiegel von <Doliche>”, *Chiron* 22, 1992, 171-193.
- Weiss 2000 P. Weiss, “Tonsiegel aus Kommagene (Doliche)”, J. Wagner (ed.), *Gottkönige am Euphrat. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Kommagene* (2000) 101-103.
- Wroth 1899 W. Wroth, *British Museum. Catalogue of Greek Coins of Galatia, Cappadocia and Syria* (1899).

Harita 1

Karaman Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Mühür Baskısı

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

Karaman Müzesi'nde Bulunan Bir Grup Mühür Baskısı

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48